

Doç. Dr. Fettah KUZU

Gaziantep Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Gaziantep/TÜRKİYE
fettahkuzu@hotmail.com
ORCID

**19. YÜZYILDA BİR MISRÎ
TAKİPÇİSİ: HÂFİZ SA'DÎ'NİN
MISRÎ DİLİNDEN ŞİİRLERİ**

POEMS IN THE NAME OF MISRI
FROM A FOLLOWER POET
NAMED HAFIZ SADI IN 19TH
CENTURY

Makale Türü: Araştırma Makalesi	Article Information: Research Article
Yükleme Tarihi: 20.11.2022	Received Date: 20.11.2022
Kabul Tarihi: 12.01.2023	Accepted Date: 12.01.2023
Yayımlanma Tarihi: 30.04.2023	Date Published: 30.04.2023

İntihal / Plagiarism

Bu makale **turnitin** programında taranmıştır.
This article was checked by **turnitin**.

Atıf/Citation

Kuzu, Fettah, "19. Yüzyılda Bir Mısırî Takipçisi: Hâfız-ı Sa'dî'nin Mısırî Dilinden Şiirleri", *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]*, Yıl 9, Sayı 18, Bahar 2023, s. 1-14.

Kuzu, Fettah, "Poems in the Name of Mısri from a Follower Poet Named Hafız Sadi in 19th Century", *Hikmet-Journal of Academic Literature*, Year 9, Volume 18, Spring 2023, p. 1-14.

10.28981/hikmet.1207626

Doç. Dr. Fettah KUZU

19. YÜZYILDA BİR MISRÎ TAKİPÇİSİ: HÂFİZ SA'DÎ'NİN MISRÎ DİLİNDEN ŞİİRLERİ

POEMS IN THE NAME OF MISRI FROM A FOLLOWER POET NAMED HAFIZ SADI IN
19TH CENTURY

ÖZ

17. yüzyılın önemli mütefekkir ve mutasavvıflarından biri olan Niyâzî-i Mısrî, Türk tasavvuf tarihinde Ahmed Yesevî ile başlatılan irşat hareketinin Yûnus Emre ile devam eden serüveninde önemli bir köşe taşıdır. Mısrî'nin, şiirlerinde ele almış olduğu tasavvuf ile ilgili meseleler ve bunların ele alınış biçimi, kendisinden sonra yetişmiş birçok mutasavvıf ve şair için önemli bir ilham kaynağı olmuştur. 19. yüzyıl şairlerinden Hâfız Sa'dî, şiirlerinde Mısrî'nin ciddi bir tesirinin gözlemlendiği mutasavvıf şairlerdendir. Sa'dî, tasavvuf alanındaki bilgi ve birikimini, kaleme aldığı şiirlerinde oldukça orijinal semboller kullanarak muhatabına sunmaya çalışırken tasavvufun temel meselelerini, "vahdet-i vücûd" öğretisine ve bu öğretiye ait terminolojiye bağlı olarak ele almaya gayret etmiştir. Şair, şiirlerini kaleme alırken mutasavvıf şairlerin öncüsü denilebilecek Niyâzî-i Mısrî'nin ve onun şiirlerinin etkisinde kalmıştır. Bu etki basit esinlenmelerin çok ötesinde bir mahiyet arz etmektedir. Öyle ki birçok şiirde Mısrî'nin mısralarının ya birebir aynı olarak ya da ufak tefek değişikliklerle kullanıldığına şahit olunmaktadır.

Sa'dî'nin çalışmaya konu olan şiirlerindeki benzer söylemler nazire geleneği çerçevesinde değerlendirmeye müsait bir görüntü arz etmektedir. Dîvân'da birçok isme özel olarak kaleme alınan manzumelerin olmasına ya da birçok şiirde farklı isimlerin yer almasına karşın Mısrî'nin adının bir kez bile geçmemesi dikkat çekici bir unsurdur. Dolayısıyla Sa'dî Mısrî'nin şiirlerini tanzir etmekten ziyade onun dil malzemesini ve yer yer üslup özelliklerini ödünçlemek ve taklit etmek suretiyle onun bir takipçisi olduğunu ima etmiştir. Bu noktada Sa'dî'nin, takipçisi olduğu Mısrî'yi taklit etmesi, esas amaç olan tasavvuf hakikatlerinin okura aktarımı hususunda onun fikirlerine ve bu fikirleri dile getirmede kullandığı söylem özelliklerine verdiği önemle açıklanabilecek mahiyettedir.

Bu çalışmada, Mısrî'nin Sa'dî üzerindeki poetik etkisi, her iki şairin birbirini andıran örnek beytleri ışığında değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mısrî, Hâfız Sa'dî, Tasavvuf, Şiir, Nazire.

ABSTRACT

Niyazi Mısrî, one of the important philosophers and sufis of 17th century, has been a cornerstone poet in terms of spiritual guiding movement initiated by Ahmed Yesevi and continued by Yunus Emre within Turkish tasavvuf history (Islamic sufism). Subjects related to tasavvuf and their style of handling have been inspiration for many sufis and poets growing up after Mısrî. Hafız Sadi has been one of the sufi poets in 19th century on whose poems a great influence of Mısrî can be observed. While trying to present his knowledge and experience in the field of tasavvuf by using quite original symbols in his poems, Sadi has attempted to deal with the main principals of tasavvuf depending upon the doctrine of "vahdet al-vucud" (uniqueness of being) and its terminology. He has been under the influence of Mısrî who can be said to be one of the pioneer sufi poets and his poems. However, this influence seems to be far beyond a simple inspiration. In other words, his using Mısrî's verses as either exactly the same or with some small changes has been witnessed in his many poems.

Similar discourses in the poems of Sadi subject to this study do not seem to be evaluated within the tradition of "nazire" (imitative or parallel poetry) of classical Turkish poetry. It is interesting that in contrast to appearing poems written privately for many proper nouns or availability of different names in many poems, the name of Mısrî has not been mentioned even once. Therefore, Sadi has implied to be a follower of Mısrî by borrowing partly his features of genre and imitating him rather than writing poems in form of "nazire". At this point, imitating Mısrî as a follower, Sadi has shown the importance given to discourse features of him in the issue of transferring tasavvuf realities, which have been the main goal, to reader.

In this study, the poetic influence of Mısrî upon Sadi has been tried to be discussed in the light of sample resembling verses of both poets.

Keywords: Mısrî, Hafız Sadi, Sufism, Poetry, Imitative poetry.

Giriş

17. yüzyılın önemli mütefekkir ve mutasavvıflarından biri olan Niyâzî-i Mısrî, Türk tasavvuf tarihinde Ahmed Yesevî ile başlatılan irşat hareketinin Yûnus Emre ile devam eden serüveninde önemli köşe taşlarından biridir. Türklerin tasavvuf ve buna bağlı olarak varlığa bakış anlayışlarının şekillenmesinde belirleyici konumda olan İbn Arabî, Mevlânâ ve Yûnus Emre tarafından ortaya konulan meseleler 17. yüzyılda Mısrî'nin şiirlerinde kendini göstermektedir. Mısrî tasavvuf ıstılahlarını ele alırken kullandığı dil ve üsluptaki başarısıyla adeta kendi döneminde ikinci bir Yûnus olmayı başarmış ve bütün birikimini, kaleme aldığı şiirleriyle sonraki asırlara aktarmak suretiyle öncü bir mutasavvıf olarak anılmayı hak etmiş güçlü bir sanatkârdır. Öyle ki onun şiirleri, sonraki yüzyıllarda birçok şaire ilham kaynağı olmuş, zemin alınan birçok şiirine muhtelif nazireler yazılmıştır. Onun şiirlerine oldukça fazla sayıda mütefekkir tarafından yazılan şerhler, onun fikirlerinin ve bu fikirleri serdettiği şiirlerin etki gücünü göstermesi bakımından ayrıca önem arz etmektedir.

Dîvânu Gülzâr adlı eserinin hatimesinde kendini “Mevlânâ Celâleddîn el-Hâfız Ahmed es-Sa'dî el-Havrânî” olarak tanıtan Hâfız Sa'dî, Havran'da doğmuş ve uzun süre burada müftülük görevinde bulunmuş tarikat ehli bir mütefekkir ve sanatkârdır. Tasavvuf alanındaki bilgi ve birikimini, kaleme aldığı şiirlerinde oldukça orijinal semboller kullanarak muhatabına sunmaya çalışmıştır. Söz konusu şiirlerinde tasavvufun temel meselelerini, özellikle İbn Arabî'nin “vahdet-i vücûd” öğretisine ve bu öğretiye ait terminolojiye bağlı olarak ele almaya gayret etmiştir. Şair, şiirlerini kaleme alırken mutasavvıf şairlerin öncüsü denilebilecek Niyâzî-i Mısrî'nin ve onun şiirlerinin etkisinde kalmıştır.¹ Bu etki basit esinlenmelerin çok ötesinde bir mahiyet arz etmektedir. Öyle ki birçok şiirde Mısrî'nin mısralarının ya birebir aynı olarak ya da ufak tefek değişikliklerle kullanıldığına şahit olunmaktadır.

Sanatçıların özgün eserler yaratmadaki başarıları, eserlerini meydana getirirken bir başka sanatkârdan ve onun eserinden etkilenme endişeleriyle doğrudan bir ilgiye sahiptir. Her sanatkâr doğal olarak başka sanatkârlardan ve eserlerinden aldıkları ilhamla kendi sanatçı kişiliklerini geliştirip eserlerini meydana getirirler. Ancak zamanla belli bir aşama kaydeden sanatçı için artık kendini kanıtlama ve kabul ettirme zorunluluğu onu taklit eser verme faaliyetinden uzaklaştıracaktır. Bir başkasının taklidi olmaktan kurtulamama ve dolayısıyla onun gölgesinde kalma ihtimali, sanatçıyı orijinal eser meydana getirme noktasında motive eden esas ilkedir. Bu bağlamda bir şairin başka bir şairin diliyle konuşması onun değil etkilendiği şairin adını yüceltecektir. Harold Bloom bu duruma “*Şairler güçlendikleri zaman falancanın şiirlerini*

¹ Hâfız Sa'dî ve Dîvânı üzerine tarafımızca yapılmış olan “Dîvânu Gülzâr Li-Hâfız Sa'dî (İnceleme, Metin, Tıpkıbasım)” adlı çalışmada şairin şiirlerindeki Mısrî etkisi, her iki şairden alınan örnek beyt ve mısraların mukayesesıyla kısmen ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu makalede, söz konusu çalışmada yer verilmemiş olan benzer beyt ve mısraların karşılaştırılması amaçlanmıştır.

okumazlar, zira gerçekten güçlü şairler yalnızca kendi şiirlerini okuyabilirler. Onlara göre anlayışlı olmak zayıflıktır ve etraflı ve adil karşılaştırmalar yapmak seçilmiş biri olmamaktır." (2008: 59) ifadeleriyle dikkat çekmektedir. Ancak unutulmamalıdır ki sanatçıların tamamı eserlerini belli bir sanat endişesiyle meydana getirmezler. Onlar için eserleri, topluma verilmek istenen bir mesajın, fikrin veya tezin aktarım aracı olmaktan ibarettir. Toplumsal faydayı önceleyen şairler de şiiri hemen her dönemde amaçlarını gerçekleştirmede bir vasıta olarak görmüş ve onu bir öğretim aracı olarak kullanmaktan çekinmemişlerdir. Sa'dî de şiirlerinin tamamında tasavvufun temel meselelerini anlatma gayretinde bir görüntü arz etmektedir. Bu yönüyle Sa'dî, Bloom'un işaret ettiği sanatçı tipinden ziyade, kendisine Mevlânâ'dan etkilendiği ve şiirlerini onun mesnevisinden esinlenerek yazdığı iddialarına cevaben,

Gencînede resm-i nev gözetdim
Ben açdım o genci ben tükettim
Esrârını *Mesnevî*'den aldım
Çaldım velî mîrî malı çaldım
Fehm etmege sen de himmet eyle
Ol gevheri bul da sirkat eyle
Çok görme bu hikmet-i beyânım
Tevfika havâle eyle cânım (Gâlib, 1968: 171)

şeklinde cevap veren Şeyh Gâlib'e yakın bir duruşa sahiptir. Gâlib'in Mevlânâ ve eserleri hakkındaki yaklaşımını, Sa'dî'nin de Mısrî ve şiirleri için sergilediğini söylemek pek de yanlış olmayacaktır. Klasik Türk şiirinde önemli bir yere sahip olan nazire geleneği, bir şairin bir başka şaire ve onun şiirine olan hayranlığını belirtmenin en etkili vasıtasıdır. *"Yaygın anlamıyla nazîre daha çok şiirde görülür ve orijinal eserle aynı vezin ve revîde olur. Çoğunlukla onu aşmak amacıyla kaleme alınır. Bazan da nazîre eş değerde bir eser ortaya koymak, yarışmak veya ona duyulan ilgiyi ifade etmek için yazılır."* (Durmuş, 2006: 455). Nazire şiirler genellikle tanzir edilen şiirle aynı nazım şeklinde, aynı vezin ve kafiyede kaleme alınan ve nazire olduğuna dair ipuçları ihtiva eden şiirlerdir. Şair, nazire yazmak suretiyle bu hayranlığı dile getirmenin yanı sıra kendi şairlik istidadını da ortaya koyma gayretindedir. Bazen bu hayranlık durumu kendini, usta kabul ettiği şairle bir mukayese ve kendi şairliğine bir kıymet takdir etme durumuyla birlikte seyretmektedir. Sa'dî'nin çalışmaya konu olan şiirlerindeki benzer söylemler nazire geleneği çerçevesinde değerlendirmeye müsait bir görüntü arz etmemektedir. Zira Fatih Köksal'ın *"Ancak nazîreyi taklit, nazîre yazıcılığını da taklitçilik olarak kabul etmek doğru değildir. Ayrıca nazîrecilik şairlerin yetişmesinde önemli bir mektep olmuştur."* (Köksal, 2006: 456-457) şeklinde ifade etmeye çalıştığı gibi nazire şiir yazma taklidin ötesinde bir sanatsal faaliyet olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dîvân'da birçok isme özel olarak kaleme alınan manzumelerin olmasına ya da birçok şiirde farklı isimlerin yer almasına karşın Mısrî'nin adının bir kez bile geçmemesi dikkat çekici bir unsurdur. Dolayısıyla Sa'dî Mısrî'nin şiirlerini tanzir etmekten ziyade onun dil malzemesini ve yer yer üslup özelliklerini ödünçlemek ve taklit etmek suretiyle onun bir takipçisi olduğunu ima etmiştir. Bu noktada Sa'dî'nin, takipçisi olduğu Mısrî'yi taklit etmesi, esas amaç olan tasavvuf hakikatlerinin okura aktarımı hususunda onun fikirlerine ve bu fikirleri dile getirmede kullandığı söylem özelliklerine verdiği önemle açıklanabilecek mahiyettedir.

İnceleme

Lirik bir şair olma gayretinden ziyade halkı irşadı merkeze almış bir muallim edasında görünen Hâfız Sa'dî, tamamı tasavvuf ile ilgili olarak kaleme almış olduğu şiirlerinde gerek dil malzemesi gerekse bu malzemeye yüklediği sembolik anlamlarla farklı bir üslup geliştirmeye çalışmıştır. Sembollerle ifade etmeye çalıştığı tasavvufi meseleleri açıklarken tasavvufun kurumsal ve kuramsal olarak varlığını sürdürdüğü farklı tarikatların ve bu tarikatların önde gelen meşayihinin isimlerini sıklıkla zikretmektedir.

“Tevhid, münacat, na't ve mersiyeler haricinde Nakşibendîler, Halidîler, Halvetîler, Celvetîler için özel olarak şiirler kaleme almış olan Sa'dî'nin, tasavvuf büyüklerinden Hoca Bahaeddin Nakşibend, Mevlânâ, Hacı Bektâş Velî, Abdulkadir Geylânî ve Ahmed Rufâî için de medhiyeleri mevcuttur. Dîvân'da ismi geçmemekle birlikte tüm şiirlerde kendini hissettiren hem büyük bir mutasavvıf hem de tasavvuf şiirinin en önemli sanatkârlarından büyük bir şair olan Niyâzî-i Mısrî, Sa'dî için özel bir yere ve öneme sahiptir.” (Kuzu, 2021: 39).

Mısrî ve Sa'dî'nin şiirleri arasındaki benzer söyleyişler veya etkilenme belirtileri bir iki örnekle sınırlı kalmamış Sa'dî tarafından oldukça fazla sayıda mısradaki Mısrî'den aynen alınmış veya bazı küçük değişikliklerle farklılaştırılmaya çalışılmış ifadeler tespit edilmiştir.

“Sâ'dî'nin şiirlerinde görülen en belirgin özelliklerden birisi, onun kullandığı dil malzemesinin büyük ölçüde Niyâzî-i Mısrî'nin üslubunu andırmasıdır. Öyle ki bazı şiirlerinde konuşanın Sa'dî mi yoksa Mısrî mi olduğu hususunda muhatabında tereddüt oluşmaktadır. Bu durum tasavvuf merkezli edebiyatta Mısrî'nin geniş etki alanını göstermesi ve Sa'dî'nin de Mısrî takipçisi bir şair olduğuna işaret etmesi bakımından ayrı bir önem arz etmektedir.” (Kuzu, 2021: 39).

Mısrî'ye ait olan aşağıdaki beytte, Hakk'ın tecellî sürecinde makrokozmos olarak da tanımlanan âlem ve mikrokozmos şeklinde isimlendirilen insan arasındaki ilişkiye dair mülâhazalar yer almaktadır.

Hudânın sun'ına âyîne âlem

Düşüpdür sâni'in mir'âtı âdem (Mısrî, 128/1)

Yaratma veya tasavvufî ifadesiyle mutlak varlık olan Hakk'ın âlem aynasına yansması bu yansımaya en mükemmel mahal olarak da insanın seçilmesinin anlatıldığı beyttteki ifadeler Sa'dî tarafından da oldukça benzer biçimde ifade edilmiştir.

Hudânın 'ilminin metnidir âdem

Kemâl-i sun'unun şerhidir 'âlem (Sa'dî, 134/1)

Sa'dî, Mısrî'den farklı olarak ayna metaforu yerine ilim ve buna bağlı olarak metin ve şerh kavramlarını tercih etmiştir. Hudâ, Âdem ve âlem kelimelerini aynen kullanan Sa'dî, sun' kavramını da kullanarak Mısrî'nin beytinden aldığı ilhamı ortaya koymuştur.

Eğer râ'î eğer mer'î vü mir'ât

Kamunun aslıdır âdemdeki dem(Mısrî, 128/4)

Aynı şiirin bir başka beytinde "âdemdeki dem" ifadesi ile varlığın özüne göndermede bulunmaktadır. Aynı ifade Sa'dî tarafından ufak bir değişikliklerle aynı görevde kullanılmıştır.

Niçe 'âlemde devr ider şu'ûnu

Gelür âhir olur insândaki dem (Sa'dî, 134/8)

Sa'dî'nin "insândaki dem" ifadesini Mısrî'nin "âdemdeki dem" ifadesinden bağımsız düşünmek, gerek aynı şiirdeki gerekse aşağıda örnekleri verilecek beytlerdeki benzerlikler de göz önüne alındığında, hatalı bir yaklaşım olacaktır.

Hak ile insan arasında varlık bağlamındaki ilişkinin özetlendiği beytte Mısrî insanı Hakk'ın varlığının delili olarak tanımlamaktadır.

Hüsnünü izhâr eder cümle sıfât

Zâtına insânı bürhân eylemiş (Mısrî, 87/5)

Mısrî'nin ikinci mısradaki ifadesi, Sa'dî'nin bir na't türünde kalem aldığı bir şiirinde neredeyse aynen şu şekilde yer almaktadır:

Merhabâ ey zâtını Hak derde dermân eylemiş

Pes senin zâtını Hak zâtına bürhân eylemiş (Sa'dî, 98/1)

Sa'dî, Mısrî'den farklı olarak "insân" yerine insan-ı kâmilin somut anlamda en mükemmel formunu temsil eden Hz. Muhammed'e nispetle "senin zâtını" ifadesini kullanmıştır. Cümle kuruluşunda Mısrî'nin "insânı" kelimesini "zâtına" ifadesinden sonra kullanmasına karşın Sa'dî Mısrî'de "insânı" kelimesine karşılık gelecek şekilde kullandığı "senin zâtını" ifadesini "zâtına"

kelimesinden önce kullanarak cümlelerin iki ögesinin yerini değiştirmekle yetinmiştir. Her iki şairin aynı şiirlerinden alınan aşağıdaki beytler de Hakk'ın zâtının her varlık formunun asıl kaynağı olması hususu benzer ifadelerle açıklanmaktadır.

Zînet etmiş zîr ü pes evsâf ile

Her sıfâtdan zâtın ilân eylemiş (Mısırî, 87/2)

Beytte Mısırî, Hakk'ın varlık olarak tezahür ettirdiği sıfatlarının, onun zâtına delil teşkil etmesi ve bu suretle kendini bilindir kılması sürecine işaret etmektedir. Aynı durum Sa'dî tarafından oldukça benzer biçimde açıklanmaktadır.

Medh ü vasfın ibtidâsı intihâsı yok durur

Çünkü Hak zâtın senin zâtında i'lân eylemiş (Sa'dî, 98/7)

Mısırî tarafından "zâtın ilân eylemiş" şeklinde kurulan ifade Sa'dî'nin mısraında araya "senin zâtında" eklemesiyle aynen kullanılmıştır.

"Alleme'l-esmâ"ya mazhar ister isen gel beri

Âdem ü hem ana ta'lîm olan esmâ olmuşuz (Mısırî,
84/11)

Yukarıdaki beytte Mısırî "Alleme'l-esmâ" iktibas ile Bakara sûresi 31. âyette anlatılan Hz. Âdem'e "esmâ"nın öğretilmesi hususuna göndermede bulunmaktadır.

Mazhar-ı zât u sıfât [u] hem müsemmâ olmuşuz

('Alleme'l-esmâ) yı 'âlim 'ayn-ı esmâ olmuşuz (Sa'dî,
89/1)

Sa'dî, Mısırî'nin yaptığı gibi ayetten aynı ifadeleri iktibas etmekle kalmamış, "esmâ olmuşuz" ifadesiyle sonlandığı mısra da Mısırî'nin kullandığı "ta'lîm" kelimesinin müştakı olan "âlim" kelimesini kullanarak âdeta bilinçli bir biçimde söylemini Mısırî'ye yaklaştırmaya çalışmıştır.

Katreler ırmağa ırmak erdi bahre cem' olup

Kavuşup birbirine hâlâ deryâ olmuşuz (Mısırî, 84/6)

Tasavvuftaki kesret-vahdet ilişkisinin katre-deniz sembolizmi çerçevesinde ortaya konduğu beytte Mısırî, kesretten vahdete ulaşması ya da âşığın maşukuna vuslatı sürecini katrelerin ırmağa ırmağın da denize kavuşup bütünleşmesi şeklinde dile getirmektedir.

Bahr-ı vahdet aşk ile itdi temevvüc kesrete

Katreler 'ummân olup 'ummâna deryâ olmuşuz (Sa'dî,
89/9)

Aynı sembolizm çerçevesinde Sa'dî de yukarıdaki mısralarda bahr ve onunla ilgili olan katre, umman ve derya kavramlarıyla aynı sürece işaret etmektedir.

Bâğ-ı cennet de olursa oda yak

Ey Niyâzî koma dilde hâr u has (Mısrî, 85/7)

Kemal yolunda ilerleyen bir salık için nasihatlerin yer aldığı yukarıdaki beytte Mısrî, gönülde Hak'tan gayrısına yer verilmemesi gereğini "koma dilde hâr u has" ifadesiyle ortaya koymaktadır.

Tâlib-i dîzâr-ı Hak ol yâr ile it ülfeti

Beyt-i dilde yaz oku âyât bırakma hâr u has (Sa'dî,
95/3)

Mısrî'nin ifade etmeye çalıştığı husus Sa'dî tarafından "beyt-i dilde yaz oku âyât bırakma hâr u has" şeklinde dile getirilmektedir. Sa'dî Mısrî'den farklı olarak "koma" kelimesi yerine "bırakma" sözcüğünü, "dilde" kelimesi yerine ise "beyt-i dilde" terkiibini kullanmak suretiyle neredeyse Mısrî ile aynı üslubu kullanmaktadır.

Âdem isen "semme vechullâh"ı bul

Kande baksan ol güzel Allâh'ı bul (Mısrî, 110/Nk.)

Dîvânî'ndeki bir mütekerrir muhammesin nakarat mısralarında Allah'ı bulma üzerine tavsiyelerde bulunurken kullandığı "semme vechullâh" ifadesi, "Doğu da Allah'ındır batı da. Nereye dönerseniz Allah'ın zâtı oradadır. Şüphesiz Allah (zât ve sıfatlarında) sınırsızdır, çok bilgilidir" mealindeki Bakara sûresi 115. âyetinden iktibas edilmiştir.

'Âşık-ı dîdâr-ı Haksın (semme vechullâhı) bul

(Cennet-i 'adnı gözetme gel rızâ'u'llâhı bul) (Sa'dî,
129/Nk.)

Aynı iktibasla aynı hususa dikkat çeken yukarıdaki mısralar da Sa'dî'ye ait mütekerrir bir muhammesin nakarat mısralarıdır. Sa'dî burada sadece söylemindeki dil malzemesi ile değil kullandığı nazım şekliyle de bire bir Mısrî'yi takip etmiş bir görüntü arz etmektedir.

Mısrî ile Sa'dî'nin şiirleri arasındaki benzerlikler bazı örneklerde, aşağıdaki beytlerde olduğu gibi, tesadüf olarak değerlendirilemeyecek kadar ileri boyuttur.

Sıdk ile girdinse yola ey şücâ'

Bir kati gerekli söz var kıl semâ' (Mısrî, 93/1)

Cümleden evvel sana lâzım olan

Cümle yârânına eylegil vedâ' (Mısrî, 93/2)

Mısrî'nin, yukarıda bir gazeline ait matla ve hüsn-i matla beytlerinde kafiye tesisi için tercih ettiği kelimeler aynı sıra ile Sa'dî tarafından da kullanılmıştır.

Gir sen şerî'at dârına * öğren tarîkat ey şücâ'

Andan hakîkat bâğına * gir eyle âvâzı semâ' (Sa'dî,
108/1)

Hîç kimseye itme cedel * evvel budur lâzım sana

Merdâne ol Hakka yönel * mü'minlere eyle vedâ' (Sa'dî,
108/2)

Kafiyenin serbest olduğu iki mısradaki ise Mısrî'nin "sana lâzım olan" ifadesi Sa'dî'nin "budur lâzım sana" ibaresi ile örtüşmektedir.

Hakk'ın kâinat ve insanla olan ontolojik ilişkisinin sembolik ifadelerle anlatıldığı aşağıdaki beytlerde Mısrî; âlemi, Hakk'ın ve onun cemalinin anlaşılması sürecinde bir kitap, insanı da bu kitabın metni olarak tanımlamaktadır.

Zâhidâ sûret gözetme içerü gel câna bak

Vechi üzre gör ne yazmış defter-i Rahmâna bak (Mısrî,
97/1)

Âlem anın hüsnünün şerhinde olmuş bir kitâb

Metnin istersen Niyâzî sûret-i insâna bak (Mısrî, 97/7)

Aynı redifi kullanarak aynı meseleyi ele aldığı aşağıdaki beytler Sa'dî'nin, takipçisi olduğu Mısrî ile aynı terminoloji ve benzetme öğeleriyle kurgulanmıştır.

('Alleme'l-esmâ) yı öğren mushaf-ı âdemde sen

Gör ne yazmış defter-i insândaki furkâna bak (Sa'dî,
118/2)

Vahdetin dil metnidir sûret anın hem şerhidir

Vech-i âdemde yazılmış sûre-i rahmâna bak (Sa'dî,
118/6)

Mısrî'nin "defter-i Rahmân" tamlaması Sa'dî'deki "defter-i insân" ve "sûre-i Rahmân" terkiplerinin ilham kaynağı görüntüsü vermektedir. Mısrî'nin kullanmış olduğu "sûret", "vech", "yazmış", "metninde" ve "şerhinde" kelimeleri Sa'dî tarafından da aynen kullanılmıştır. Benzer şekilde Mısrî'nin kullandığı "kitâb" Sa'dî'de "mushaf", "insân" kelimesi de "âdem" sözcüğü ile eş anlamlı olarak tercih edilmiştir.

İki şairin birbirini andıran manzumeleri arasında Mısırî'nin 7 bendlik murabbası, Sa'dî'nin de 7 beytlik musammat gazel şekliyle kaleme aldıkları iki şiir dikkat çekici benzerlikte kaleme alınmıştır. Her iki şairin “âh vâ(h)” ikilemesi ve bu ikileme içerisinde kullanılan kafiye kelimeleri için iki birim dışında aynı kelimeler kullanılmıştır. Mısırî kafiye tesisinde sırasıyla mihnetâ, veyletâ, gurbetâ, firkatâ, hasretâ, hayretâ, rihletâ kelimelerini Sa'dî ise gurbetâ, veyletâ, firkatâ, zulmetâ, hasretâ, dehşetâ, rihletâ kelimelerini tercih etmiştir. Her iki şair 2., 5. ve 7. bend/beytte aynı kelimeleri kullanmış, farklı olarak Mısırî 1. ve 6. bendde “mihnetâ” ve “hayretâ” sözcüklerini kullanırken Sa'dî 4. beytte “zulmetâ” ve 6. beytte “dehşetâ” sözcüklerini kullanmıştır. Mısırî'de 3. benddeki “gurbetâ” Sa'dî'de ilk beytte, Mısırî'de 4. benddeki “firkatâ” Sa'dî'de 3. beytte yer almıştır.

Erişmedi dosta elim
Rahmân'a varmadı yolum
Çıkmadı başa menzirim
Âh gurbetâ vâh gurbetâ (Mısırî s.373 12/3)

Söz konusu şiirlerden Mısırî'ye ait olan murabbain yukarıya alınan 3. bendi, Sa'dî'nin aşağıdaki beytiyle oldukça benzer söylem özelliklerine sahiptir.

Yâ rabbenâ yâ rabbenâ bu 'andelîb gülden cüdâ
İrişmese yolum sana âh gurbetâ vâ gurbetâ (Sa'dî,
16/1)

Mısırî'nin “erişmedi dosta elim” mısraı ile Sa'dî'nin “irişmese yolum sana” ifadesi her iki şairin “âh gurbetâ vâ(h) gurbetâ” tekrarının bulunduğu bendde/beytte yer almaktadır. Ayrıca Sa'dî'nin “bu 'andelîb gülden cüdâ” ibaresi Mısırî'nin 4. bendinde oldukça benzer biçimde yer almaktadır.

Kârım durur derd ile gam
Gitmez başımdan hiç elem
Gülden cüdâ bir bülbülem
Âh firkatâ vâh firkatâ (Mısırî, 12/4)

Görüleceği üzere Sa'dî Mısırî'nin “gülden cüdâ bir bülbülem” ifadesini “bülbül” kelimesinin yerine “andelîb” sözcüğünü getirmek ve cümle öğelerini yer değiştirmek suretiyle aynen kullanmıştır.

Gitmez başımdan derd elem çekdim demâdem hemm ü
gam
Gülden uzak bir bülbülem âh firkatâ vâ firkatâ (Sa'dî,
16/3)

Sa'dî, şiirinin kafiye sözcüğü olarak da Mısırî'nin ilgili bendine karşılık gelen 3.beytinde, Mısırî'ye ait aynı ifadeyi bu defa "cüdâ" kelimesi yerine eşanlamlı "uzak" kelimesini ikame etmek suretiyle "gülden uzak bir bülbül" şeklinde birebir aynı biçimde kaleme almıştır. Ayrıca aynı bendde Mısırî'nin "gitmez başımdan hiç elem" mısraı, Sa'dî'nin "gitmez başımdan derd elem" ifadesinin ilham kaynağı gibi durmaktadır. Sa'dî'nin makta beytindeki ifadeleri de Mısırî'nin son bendindeki söylemden mülhem bir görüntü arz etmektedir.

Yanar Niyâzî derd ile
Hîç kimse yok hâlin bile
Nâlân olup girdi yola
Âh rihletâ vâh rihletâ (Mısırî 12/7)

Aynı sözcükle bitirdikleri şiirlerinde Mısırî'nin yukarıdaki mısraları Sa'dî tarafından aşağıdaki biçimde dile getirilmiştir.

Yandı bu Hâfız derd ile efgân idüp çıkdı yola
Ârzûsu yârını bula âh rihletâ vâ rihletâ (Sa'dî, 16/7)

Mısırî tarafından "yanar Niyâzî derd ile" şeklinde kaleme alınan mısra, Sa'dî'nin "yandı bu Hâfız derd ile" ifadesiyle örtüşürken yine Mısırî'nin "nâlân olup girdi yola" mısraı da Sa'dî'nin "efgân idüp çıkdı yola" cümlesinde âdeta yeniden kurulmuş gibi bir görüntü arz etmektedir.

Kafiye kelimelerinden on tanesinin ortak olduğu, Mısırî'nin 15, Sa'dî'nin 16 beytlik gazellerindeki birkaç beyt arasındaki benzerlikler, yine Sa'dî üzerindeki Mısırî tesirini gösteren örneklerdendir.

Gül müdür bülbül müdür şol zâr u efgân eyleyen
Ten midir yâ cân mıdır hem arşı seyrân eyleyen (Mısırî,
151/1)

Yukarıdaki beytin ilk mısraında gül-bülbül ve buna bağlı olarak efgân eylemek fiiliyle kurulan ifadeler aşağıdaki beytte Sa'dî tarafından şu şekilde dile getirilmiştir:

Gül müdür bülbül mü efgân eyleyen
Kim durur ki anı nâlân eyleyen (Sa'dî, 161/1)

Sa'dî, beytin birinci mısraını kaleme alırken Mısırî'nin ifadesinden farklı olarak ikinci soru ekinden sonraki bildirme ekini ve Mısırî'nin ifadesindeki "şol zâr u" kısmını kullanmamıştır.

Hâk ne madendir biter andan maâdin geh nebât
Kimdir anı gâhi hayvân gâhi insân eyleyen (Mısırî,
151/6)

Aynı şiirin yukarıya alınan beytinde Mısırî'nin varlık ve yaratılış ile ilgili dile getirmiş olduğu hususlar ufak nüanslarla Sa'dî tarafından şu şekilde ifade edilmiştir:

'Unsuru kimdir me'âdın gâh nebât

Gâhî hayvân gâhî insân eyleyen (Sa'dî, 161/4)

Herhangi bir yoruma gerek bırakmayacak biçimde bir önceki beytin muhtasar bir kopyası görünümündeki beytte Sa'dî takipçisinin ifadelerini birebir kullanmaktan çekinmemiştir.

Yelde kimdir geh nesîm ü geh sabâ zevkîn veren

Gâhi hışm ile nice büldânı vîrân eyleyen (Mısırî, 151/4)

Rûzgâr ve ilgili unsurlarla kurduğu yukarıya alınan beytte Mısırî, Hakk'ın cemâlî ve celâlî sıfatlarına işaret etmektedir.

Rûzgârdan esdirir bâd-ı sabâ

Gâh anınla mülkü vîrân eyleyen (Sa'dî, 161/13)

Yel sözcüğü yerine rûzgâr, büldân kelimesi yerine de mülk kavramını getirmek suretiyle kelime kadrosunda yaptığı ufak değişikliklerle Sa'dî âdeta selefinin ifadesini tekrar etmiştir.

Hâfız Sa'dî üzerinde Mısırî etkisini gösteren örnek beyt ve mısralar bunlarla sınırlı değildir. İki şairin şiirlerindeki dil malzemesi ve üslup özellikleri bakımından dikkat çekici benzerliğin bulunduğu örneklerden bir kısmı da daha önce belirtildiği üzere Sa'dî Dîvân'ı üzerine yapılan çalışmada ortaya konmaya çalışılmıştır.²

2

Şifâtından mezâbir 'âleme nâcâr olur peydâ (Msd. 70/4-3)
Bu kesret âlemi olup nâ-çâr olur peydâ (Mısırî, 2017: 358)

Meclis-i rûz-ı elestden bir kadeh mey içmişem
Anın için mest ü mey-hor olmuşam yâ Rab meded (G. 52/9)

Şol şarâbı kim sundu bana rûz-ı elest
Ol zamândan mest-i büşyâr olmuşam yâ Rab meded (Mısırî, 2017: 400)

Vâsıl-ı dîdâr-ı Hak olmağa eylersen beves
Sür çıkar dilden sivâyı Hakke zîkr ü her nefes (G. 95/1)

Vâsıl-ı Hak olmağa eylersen beves
Aşka ulaş gayrıdan gönünü kes (Mısırî, 2017: 447)

Kadem basdım bugün bir bezme anda nush ider vâ'iz
Halâyıkdan kimin 'adna kimin veyle yider vâ'iz
'Acebdür rahmet-i Hakke sakınur Hak 'ibâdından
Kimi kâfir kimi fâcir diyü hükümün ider vâ'iz (Rb. 249)

Sonuç

Klasik Türk şiir geleneğinde tasavvuf ve tasavvufun temel meselelerinden olan “vahdet-i vücûd” öğretisi asırlar boyunca edebî eserlerin birçoğunda açık veya örtülü biçimde kendini hissettirmektedir. Yesevî ile başlayıp Anadolu’da Mevlânâ ve Yûnus Emre ile devam eden tasavvufî şiir, geniş kitlelere İslam’ın Allah’a, varlığa ve özelden insana dair bakışını öğretmek için çokça tercih edilmiş bir araç olarak dikkat çekmektedir. Niyâzî-i Mısrî de bu doğrultuda kaleme aldığı şiirleriyle tasavvufun halk içerisinde anlaşılıp

*Bugün bir meclise vardım oturmuş pend eder vâ'iz
Okur açmış kitâbını bu halkı ağılatır vâ'iz*

*İki bölmüş cibân balkan birini cennete salmış
Eliyle kürsiden birin tamuya sarkıdır vâ'iz (Mısrî, 2017: 452)*

*Babrine irmek dilerdi katre-i dil derdmen
Vardıgıma katremi garık itdi 'ummânım benim (G. 140/4)*

*Zerre-i bîçâre dil borşîd aşlım diler
Bir varışda zerremin mahv itdi tâbânım benim (G. 140/5)*

*Suya vardık anlar ile kapların doldurdular
Ben de vardım destimi mahv etdi ummânım benim (Mısrî, 2017: 480)*

*Sende ara gayra bakma sende bil (Mrb. 128/4)
Gayra bakma sende iste sende bul (Mısrî, 2017: 466)*

*Bu fenâ hûbânın istersen eger
Zerk-i hüsnü 'ıyş u nûşu tîz gider
Kesret içre vahdeti tıydun meger
N'oldu âşık yâ ne eylersin taleb
(Bu dükenmez derdine n'oldu sebep) (Mhm. 30/4)*

*N'oldu ağlarsın ne eylersin taleb
Bu tükenmez derdine n'oldu sebep
Güldeki dîdârı mı gördün aceb
N'oldu bülbül işini zâr eyledin
Ne sebebden azm-i gülzâr eyledin (Mısrî, 2017: 462)*

*Bu fenâ gülzâra tâlibsın eğer
Hiç bekâsı yokdur ann tîz geçer
Bu fenâ içre bekâ dıydun meger
N'oldu bülbül işini zâr eyledin
Ne sebebden azm-i gülzâr eyledin (Mısrî, 2017: 462)*

rağbet görmesinde önemli katkı sunmuş bir mütefekkir ve sanatkârdır. En az kendi selefi olan mutasavvıf şairler kadar bu sahada şöret bulmuş ve kendinden sonra yetişmiş mutasavvıf şairlere öncülük etmiştir. 19. yüzyılda yetişmiş bir âlim ve şair olan Hâfız Sa'dî de Mısırî etkisinde kalmış, şiirlerinde ele aldığı hususları aktarmada kullanmış olduğu dil malzemesinde önemli ölçüde Mısırî'nin terminolojisinden istifade etmiştir. Yukarıda izah edilmeye çalışılan örnek mısra ve beytlerden de anlaşılacağı üzere Sa'dî, Mısırî'yi ve şiirlerini iyi tetkik etmiş ve gerek gördüğü yerde ona ait söylemleri kullanmaktan çekinmemiştir. Şüphesiz bu tasarruflarda bulunurken onun bir şair titizliği ortaya koymaktan ziyade halkı irşat gayesinde bir mutasavvıf hassasiyeti ile hareket ettiğini söylemek daha isabetli bir değerlendirme olacaktır.

Kaynakça

- Bloom, Harold. (2008), *Etkilenme Endişesi*, (Çev.) Ferit Burak Aydar, Metis Yayınları, İstanbul.
- Durmuş, İsmail. (2006), *Nazîre*, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C.32, s. 455-456, TDV Yayınları, İstanbul.
- Izutsu, Toshihiko. (2005), *İbn Arabî'nin Fusûs'undaki Anahtar-Kavramlar*, (Çev.) Ahmed Yüksel Özemre, Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- Köksal, Mehmet Fatih. (2006), *Nazîre (Türk Edebiyatı)*, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C.32, s. 456-458, TDV Yayınları, İstanbul.
- Kuzu, Fettah. (2021), *Dîvânu Gülzâr Li-Hâfız Sa'dî (İnceleme, Metin, Tıpkıbasım)*, Grafiker Yayınları, Ankara.
- M. Es'ad Gâlib. (1968), *Hüsn ü Aşk*, (Haz.) Abdülbaki Gölpınarlı,, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- Niyazî-i Mısırî Halvetî. (2017), *Dîvân-ı İlâhiyât*, (Haz.) Mustafa Tatçı, H Yayınları, İstanbul.
- Parlatır, İsmail. (2006), *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yayınevi, . Ankara. (<https://kuran.diyamet.gov.tr/tefsir>)